

מאזרות

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך

מייסודן של תכלת מורשת יעקב
ותכלת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

קריאת שמע על המיטה

להתקיים ואינו מפסיק לפעול את פעולתו כאשר השכל אינו מתפקד. זאת ועוד, התגברות החלק החומרי במהלך השינה עלולה גם להזיק לאדם ולהשריש אצלו תכונות רעות לאחר שיקיץ משנתו.

הראייה זצ"ל דן בעניין זה בהקשר לשלושה מאמרי חז"ל העוסקים בקריאת שמע:

א"ר לוי בר חמא, אמר ר"ש בן לקיש: "לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע [...] אם נצחו – מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה [...] אם נצחו – מוטב, ואם לאו יקרא קריאת שמע [...] אם נצחו – מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה" [...] א"ר יצחק: "כל הקורא ק"ש על מטתו כאלו אחוז חרב של שתי פיות בידו" [...] ואמר רבי יצחק: "כל הקורא קריאת שמע על מטתו מזיקין בדילין הימנו" (ברכות, ה ע"א).

ואלה דבריו:

מצד כחו השכלי, רב-אוניים הוא האדם להתיצב נגד כל כחות הרע. אבל מצד חלקו החמרי הוא עלול לנפול תחת ידם [...] והנה, כשהאדם ישן, כחו השכלי מסתלק ממנו, ונשאר החלק החמרי לבדו. על כן רוח הטומאה שורה עליו, ויכולה התחזקות הכח החמרי לבדו, בשעת השינה, לגרום לו תכונה רעה גם אחרי התעוררו. ומסרו לנו חז"ל סגולת קריאת שמע שעל המיטה בשפעת ההרגש הטוב שעל ידה, שהוא חודר גם לכח החמרי שבאדם, ומקנה לו על ידה רושם קדושה גדול מתוך כח הדעת, עד שמצד עצמו לא ימוט בהתיצבו נגד כחות הרע [...] ישנם כחות רעים, שהם שייכים לטבע האדם, וישנם כחות רעים שאינם שייכים לטבעו [...] על כן, לענין הכחות הדבקים בטבעו [...] שלא יזיקוהו אע"פ שלא יבדלו ממנו [...] בהיותו חמוש ומוגן ע"י קריאת שמע. ולענין אותם הכחות שהם חיצוניים לטבע האדם [...] ע"י קריאת שמע הם בדלים ממנו לגמרי [...] סגולתה של קריאת שמע היא, לעורר ולגלות את ההרגש הטוב, שהוא מוסיף אומץ אל השכל הטוב [...] אם נפשו עופלה כ"כ, שאין התבררות הלמוד והידיעה מספקת לעורר ולהשליט את כחות הטוב שבנפשו, צריך הוא להגיע לזה ע"י התעוררות כח ההרגש, בסגולתה של קריאת שמע.

במילים אחרות, אמירת קריאת שמע על המיטה לפני השינה עוזרת לאדם למנוע את התגברות הכוח החומרי בשנתו ומונעת נזקים אפשריים לאחר היקיצה.

הנה כי כן ראינו, כי על פי החלק הראשון של מאמר זה, קריאת שמע על המיטה נועדה לאדם הער, העומד לעצום את עיניו ולהירדם, למען יקבע בלבו את האמונה בה, שהוא אלוהי העולם ומנהיגו. ואילו על פי החלק השני של המאמר, כהסברו של הראייה זצ"ל, קריאת שמע על המיטה נועדה לאדם הישן, שבהיעדר השכל הוא חשוף לחלק החומרי שבו ולנזקיו האפשריים. קריאת שמע מחזקת את כוח הקדושה שבאדם כדי שימשיך לפעול נגד החומר ומזיקיו גם במהלך השינה, לפני היקיצה ליום חדש של עבודת הבורא.

פרופ' אליעזר שלוסברג
מרצה בהתמחות למחשבת ישראל

קריאת פרשת שמע ישראל על המיטה היא הפעולה האחרונה שעושה האדם היהודי קודם שהוא שוקע בשינה: "וכשירצה לישן – יקרא קריאת שמע" ("ארבעה טורים" לרבנו יעקב בן הרא"ש, טור "אורח חיים", סימן רלט). כן הדגישו הראשונים:

נהגו כל ישראל, שאין אוכלים ושותים, ואין מדברים אחר קריאת שמע שאומרים על מטתן. וסמכו אהאי קרא: "אמרו בלבבכם על משכבכם" (תהלים ד, ה) – זו קריאת שמע, "ודמו סְלֵה" (בית יוסף, שם, בשם "כלבו", רבנו ירוחם ו"הרוקח").

כן פסק הרמ"א להלכה: "ויקרא קריאת שמע סמוך למטתו. ואין אוכלים ושותים ולא מדברים אחר קריאת שמע שעל מיטתו, אלא יישן מיד" (אורח חיים, סימן רלט, סעיף א).

החיוב לקרוא קריאת שמע על המיטה נראה טבעי והגיוני. הרי ההלכה מדריכה את האדם בכל הזמנים ובכל המצבים. כאשר הוא פוקח את עיניו בבוקר עליו לזכור את דברי הרמ"א: "ומיד שיעור משנתו יקום בזריזות לעבודת בוראו יתברך ויתעלה" (שם, סימן א, סעיף א), ומוסיף "משנה ברורה" (שם סימן קטן ה, על פי הספר "סדר היום" לרבי משה בן מכיר, ממקובלי העיר צפת במאה ה-16 וראש הישיבה בעין זיתנים הסמוכה לצפת): "טוב לומר תכף בקומו: 'מודה אני לפניך מלך חי וקים, שהחזרת בי נשמתך בחמלה, רבה אמונתך'". ההלכה קובעת לאדם את זמני התפילות, את נוסח הברכות, את היחסים בינו ובין חברו ואפילו את התנהגותו בבית הכיסא ובחדר המיטות. על כן אין להתפלא על כך שהיא גם מחייבת אותו כיצד לנהוג קודם שהוא עוצם את עיניו ונרדם.

גם הדרישה לקרוא קריאת שמע דווקא ("א"ר יהושע בן לוי: אע"פ שקרא אדם ק"ש בביהכ"י – מצוה לקרות על מטתו" [ברכות, דף ד ע"ב]). על התגבשות נוסח התפילה לפני השינה שאנו מתפללים כיום ראו ב"טור" ובנושאי הכלים (שם) נראית הגיונית ביותר. הרי קריאת שמע היא הביטוי האולטימטיבי של קבלת עול מלכות שמים. אמירתה לפני השינה, קודם ההתנתקות מחיי העשייה והיצירה במשך היום, מסמלת את המסירות המוחלטת של האדם לבוראו ואת הכרתו שה' הוא הבורא והמנהיג היחיד של העולם בכל המצבים, גם במצב שבו הוא, האדם, אינו פעיל ואינו משפיע על העולם ועל המתרחש בו.

הראייה קוק זצ"ל, בפירושו על הסידור (עולת ראייה, א, עמ' תיח–תיכ) מבחיר רובד נוסף של קריאת שמע על המיטה. כידוע, אדם מורכב משני חלקים: החלק הרוחני והחלק החומרי. כדי למנוע את השתלטות החלק החומרי, האדם נדרש להפעיל נגדו את השכל אשר חנן אותו ה' ולחזק את היצר הטוב במאבקו נגד היצר הרע: "א"ר לוי בר חמא, אמר ר"ש בן לקיש: 'לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, שנא' (תהלים ד, ה): 'רגזו ואל תחטאו'" (ברכות, ה ע"א).

אולם מה יעשה אדם בלילה, התופס חלק בלתי מבוטל מזמנו ("היום והלילה, ארבע ועשרים שעות. דיי לו לאדם לישן שלישן, שהוא שמונה שעות" – משנה תורה לרמב"ם, ד, ו), כאשר שכלו אינו פועל ואינו יכול לסייע לו? הרי החלק החומרי שבאדם אינו מפסיק

חתימה מתחת לכיסא הכבוד

עבודה זרה ועשה הרע בעיני ה' וכשבא לשוב בתשובה עמדה מידת הדין ורצתה למנוע את תשובתו. הקב"ה חתר חתימה מתחת לכיסא הכבוד וקיבל את תשובתו ב"מחותרת", כביכול בלי ידיעת מידת הדין, שנאמר: "ויעתר לו וישמע תחנתו" (דברי הימים ב, לג).

גם במקרה של יצחק ורבקה היה צורך לחתור חתימה מפני שלדברי חז"ל, מבחינה פיזית, רבקה לא יכולה הייתה ללדת כלל (בראשית רבה סג, ה). יצחק אבינו עתר לה' ונענה מכוח זה שגם הקב"ה בעצמו חתר לעומתו. לכן נכתב "ויעתר לו ה'", ומכוח זה – "ותהר רבקה".

אומר האדמו"ר מסלונים: יצחק אבינו פרץ את הדרך לכל יהודי "לחתור חתימה", כלומר להיות מסוגל להתפלל בכל כוחו על ישועתו גם כשהיא נראית למעלה מן הטבע. הרצון האלוקי העליון מתגלה באמרה, "פתחו לי פתח כחודו של מחט ואפתח לכם פתח כפתחו של אולם", כלומר שיהודי ירים עיניו לשמים מהמקום שבו הוא נמצא, ויקווה לה'. חובת ההשתדלות וההתאמצות היא בידינו ועלינו לזכור שיד ה' לא תקצר מלהושיע גם כשאנחנו מרגישים ש"המקרה אבוד". גם אצל אברהם ושרה היה צורך בשינוי סדרי הטבע כדי ששרה תלד. על פי המדרש (בראשית רבה מד, יב) הקב"ה הוציא את אברהם אבינו מחללו של עולם, כלומר העלה אותו מעל סדרי הטבע והראה לו שברצון ה' גם שרה אמנו, שהייתה עקרה, יכולה ללדת. ללמדנו, שכל ההנהגה של ה' עם ישראל כבר בראשיתו היא הנהגה על-טבעית. ה' מבטיח לאברהם, "הבט נא השמימה וספור הכוכבים כה יהיה זרעך". על דרך החסידות מבארים כי כמו הכוכבים כך זרע ישראל אינו משועבד לסדרי הטבע. שנוכה ללכת בדרך אבותינו ולהאמין בישועת ה', ושתתקבלנה כל תפילותינו ברצון, אמן כן יהי רצון.

לימוד כהן

סטודנטית בהתמחויות למחשבת ישראל ולתנ"ך

"ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו" (בראשית כה, כא).

המילה "ויעתר" מופיעה במקרא פעמים ספורות בלבד, והנה בין פסוקי הפתיחה של פרשת תולדות מופיעה מילה זו פעמיים. נעמוד על משמעותה המיוחדת של המילה "ויעתר" לאור ביאורו המופלא של האדמו"ר מסלונים, בעל ה"נתיבות שלום", וננסה להבין מהו הלימוד הגדול שמילה זו טומנת בחובה.

באופן פשוט, המילה "ויעתר" פירושה הפצרה וריבוי תפילה (רש"י, ד"ה "ויעתר"). על פירוש זה שואל בעל ה"נתיבות שלום": מדוע בעניינו של משה רבנו ע"ה שהתפלל 515 (!) תפילות ערב הכניסה לארץ, כתבה התורה לשון תחנונים ("וואתחנן אל ה'") ולא לשון עתירה, על אף שגם משה הפציר בה' והרבה בתפילות? יש לשער כי לעתירה משמעות נוספת, המתארת תפילה מסוג שונה.

מוסיף האדמו"ר מסלונים: די בכך שהתורה הייתה כותבת "ותהר רבקה" כדי שנדע שהתקבלה תפילתו של יצחק אבינו על רבקה, ואילו התורה מוסיפה ואומרת "ויעתר לו ה'", ותהר רבקה אשתו". לכאורה המילים "ויעתר לו ה'" מיותרות.

שתי השאלות הללו מקבלות מענה דרך ביאורו של הזוהר הקדוש שמסביר שהמילה "עתירה" היא מלשון "חתימה" (בלשון העברית יש פעמים שהאותיות ע' ו-ח' מתחלפות).

עתירה היא תפילה שבכוחה להגיע לכיסא הכבוד גם כאשר מסך של ברזל מעכב בעדה. עתירה באה לשנות סדרי עולם בנקודה שבה יהודי מבין שישועתו אינה יכולה לבוא בדרך הטבע.

ידועים דברי חז"ל (סנהדרין קג) על מנשה מלך ישראל שעבד

שנת שמיטה

אוצר בית דין

מצבור פירות שביעית המוחזק ברשות בית הדין עבור הציבור

פירות שביעית אסורים בקצירה ובבצירה בדרך המקובלת בכל שנה, ואף אם נקטפו בדרך המותרת – הם אסורים בסחורה וחיובים בביעור. בתוספתא (ח, א–ב) מבואר, כי לצורך הציבור רשאי בית דין לקצור ולבצור, באמצעות פועליו שלו, בדרך המקובלת, לעבד את הפירות, לאחסן אותם ולחלקם לציבור. כל עוד הפירות נמצאים באוצר בית דין, הרי הם כמופקדים ולכן אינם חייבים בביעור.

בית הדין גובה ממקבלי הפירות תשלום עבור הוצאות הטיפול בפירות, אך אינו גובה תשלום עבור הפירות עצמם. משום כך אין איסור סחורה בפירות הנלקחים מאוצר בית דין. כך מפרש הרמב"ן (ויקרא כה, ז) בתוספתא, וכך מסקנת החזון איש (סימן יא, סימן קטן ז; סימן יב, סימן קטן ו).

יש פוסקים שחלקו על שיטה זו. הרמב"ם השמיט תוספתא זו מהלכותיו, ור"ש סיריליאו (ט, ח) פירש שהתוספתא עוסקת בפירות שישית שאין בהם קדושה.

הלכה למעשה. גדולי הדורות האחרונים נקטו כפירוש הרמב"ן ותקנה זו הייתה לאחד היסודות העיקריים של שומרי שביעית בזמננו. החקלאים שברשותם יש מטעים, מוסרים את המטע לבית הדין. הם עצמם הופכים להיות בשנה זו מנהלי עבודה, שכירים של בית הדין. במקום לקבל תמורה עבור הפירות מקבלים הם משכורת בלבד. העניין מורגש באופן מיוחד אצל חקלאים אשר ברשותם מטעים משובחים. קיים פער גדול בין ההכנסות ממכירות בשנה רגילה ובין המשכורת ושכר העבודה בשנת השמיטה.

עלות הפועלים המחזיקים את המטע נקבעת באופן בלעדי על פי תחשיבי בית הדין. בית הדין מפקח שהפועלים יקפידו לשמור על איסורי מלאכה שביעית, וכנציג הציבור דואג לכך שמחיר הפרי יהא זול באופן משמעותי מפירות הנמכרים באופן מסחרי בשוק.

מתוך: מרדכי עמנואל, ערכי שמיטה, מדרשת הארץ ומצוותיה, חפץ חיים, תשנ"ג, עמ' 19–20